

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 2014, Αρ. 1 (2014)

Σύγχρονες αναζητήσεις της Ειδικής Αγωγής στην Ελλάδα: Πρακτικά 4ου Πανελληνίου Συνεδρίου Επιστημών Εκπαίδευσης

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

4^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας
20-22 ΙΟΥΝΙΟΥ 2014

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2016

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Παπαδόπουλος Γιάννης

Πολυχρονόπουλος Σταυρούλα

Μισασιτά Αγγελική

ISSN: 2529-1157

ΑΘΗΝΑ

Η συναισθηματική νοημοσύνη ως παράγοντας της αναζήτησης του νοήματος ζωής στα άτομα με κινητική αναπηρία

Αικατερίνη Παπασπύρου, Χριστίνα Τάσση, Σπυρίδων – Γεώργιος Σούλης, Αλεξάνδρα Γεωργίου

doi: [10.12681/edusc.162](https://doi.org/10.12681/edusc.162)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπασπύρου Α., Τάσση Χ., Σούλης Σ. – Γ., & Γεωργίου Α. (2016). Η συναισθηματική νοημοσύνη ως παράγοντας της αναζήτησης του νοήματος ζωής στα άτομα με κινητική αναπηρία. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης, 2014(1)*, 32–44. <https://doi.org/10.12681/edusc.162>

Η συναισθηματική νοημοσύνη ως παράγοντας της αναζήτησης του νοήματος ζωής στα άτομα με κινητική αναπηρία

Αικατερίνη Παπασπύρου
Μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο Π.Τ.Δ.Ε. Ιωαννίνων
katerinapapaspyrou@hotmail.com

Χριστίνα Τάσση
Μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο Π.Τ.Δ.Ε. Ιωαννίνων
chtassi@yahoo.gr

Σπυρίδων – Γεώργιος Σούλης
Επίκουρος Καθηγητής στο Π.Τ.Δ.Ε. Ιωαννίνων
ssoulis@cc.uoi.gr

Αλεξάνδρα Γεωργίου
Υποψήφια Διδάκτωρ Ειδικής Αγωγής στο Π.Τ.Δ.Ε. Ιωαννίνων
alexandrage@yahoo.gr

Περίληψη

Διάφορες καταστάσεις στη ζωή ενός ατόμου, όπως είναι η κινητική αναπηρία, γεννούν οντολογικά ερωτήματα σχετικά με το σκοπό και το νόημα της ζωής. Το να βιώνει κανείς μια κινητική αναπηρία τον θέτει να στοχαστεί τη στάση του ως προς το ζειν. Το νόημα ζωής και οι διαστάσεις του, όπως αίσθηση πληρότητας από τη ζωή, επίτευξη στόχων, ελευθερία επιλογών, θάνατος, διαφοροποιούνται από άτομο σε άτομο και συνδέονται με ποικίλους παράγοντες. Ένας παράγοντας με τον οποίο συσχετίζεται το νόημα της ζωής φαίνεται ότι είναι η συναισθηματική νοημοσύνη, η οποία ορίζεται ως η ικανότητα του ατόμου να αντιλαμβάνεται και να διαχειρίζεται τα συναισθήματα του, όπως και τα συναισθήματα των άλλων. Στο πλαίσιο των προαναφερομένων, πραγματοποιήθηκε έρευνα με σκοπό να διερευνήσει την επίδραση που ασκεί η συναισθηματική νοημοσύνη στην αναζήτηση του νοήματος ζωής. Το δείγμα αποτέλεσαν 60 άτομα με κινητική αναπηρία από τις περιφέρειες της Ηπείρου και της Πελοποννήσου. Ως μεθοδολογικό εργαλείο χρησιμοποιήθηκε ερωτηματολόγιο σταθμισμένο στα ελληνικά δεδομένα. Τα αποτελέσματα της έρευνας καταδεικνύουν ότι η συναισθηματική νοημοσύνη μπορεί εν μέρει να επηρεάσει το νόημα ζωής σε άτομα με κινητική αναπηρία.

Λέξεις – Κλειδιά: συναισθηματική νοημοσύνη, νόημα ζωής

Abstract

Various situations in one's life, such as physical disabilities, raise ontological questions about the purpose and meaning of life. Experiencing a physical disability calls for considering the attitude toward living. The meaning of life and its dimensions, such as fulfillment of life, achieving goals, freedom of choice, death, vary from person to person and are associated with various factors. One factor which correlates with the meaning of life seems to be the emotional intelligence, which is defined as the individual's ability to understand and manage his own emotions, as well as the emotions of others. Based on the above, research was conducted in order to

investigate the influence of emotional intelligence in the search for meaning of life. The sample consisted of 60 individuals with physical disabilities from the regions of Epirus and Peloponnese. A questionnaire was used as a methodological tool in Greek weighted data. The survey results show that emotional intelligence can partially affect the meaning of life in people with physical disabilities.

Keywords: emotional intelligence, meaning of life

Εισαγωγή

Διάφορα τραυματικά γεγονότα στη ζωή ενός ατόμου εκλύουν ερωτήματα σχετικά με τον σκοπό και το νόημα της ζωής (Emmons, Colby, & Kaiser, 1998). Η βίωση δηλαδή κάποιων καταστάσεων, όπως αυτή της κινητικής αναπηρίας, θέτει το άτομο να στοχαστεί τη στάση του απέναντι στη ζωή, αλλά και να αναζητήσει ένα νόημα σε αυτή. Αυτή η απόδοση νοήματος στην κατάσταση μιας κινητικής αναπηρίας θεωρείται μάλιστα ότι διευκολύνει την αποδοχή αυτής της κατάστασης από το ίδιο το άτομο (Amaral, 2009; Dunn, 1996; Gallagher, & MacLachlan, 2000; Thompson, Coker, Krause, & Henry, 2003).

Πιο αναλυτικά, σύμφωνα με την υπαρξιακή προσέγγιση του Frankl, το πρωταρχικό κίνητρο της ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι η προσπάθεια του ανθρώπου να βρει ένα νόημα στην «πεπερασμένη» ύπαρξή του (Frankl, 1959, 1962, 1979). Το νόημα ζωής εμπεριέχει κάποιες διαστάσεις (αίσθηση πληρότητας από τη ζωή, επίτευξη στόχων, ελευθερία επιλογών, θάνατος), οι οποίες όμως διαφέρουν από άνθρωπο σε άνθρωπο και μπορεί να διαφοροποιηθούν από τη μία χρονική στιγμή στην άλλη. Κατά συνέπεια, το νόημα της ζωής είναι αδύνατο να προσδιοριστεί με ένα γενικό τρόπο (Psarra, & Kleftharas, 2013).

Ο Viktor Frankl (1988, 1992a) ανέπτυξε τη «Λογοθεραπεία» ως θεωρητικό σύστημα για την κατανόηση του τρόπου, με τον οποίο οι άνθρωποι αναπτύσσουν και διατηρούν νόημα στη ζωή τους. Η λογοθεραπεία αναγνωρίζει την ικανότητα του ατόμου να μετατρέπει την τραγωδία σε θρίαμβο, να βρίσκει την ευκαιρία να αποκτήσει κάποιο νόημα από μια αρνητική εμπειρία, όπως αποτελεί το γεγονός της αναπηρίας, φτάνοντας έτσι την πνευματική-νοολογική του διάσταση, η οποία τον βοηθά να ξεπεράσει όλες τις αρνητικές συνέπειες που του επιφέρει η αναπηρία στη ζωή του (Ososkie, & Schultz, 2003). Στην πραγματικότητα, ένα άτομο με αναπηρία μπορεί να φτάσει αυτή την πνευματική του διάσταση με τη σταδιακή υποτίμηση όλων των αξιών που έχουν χαθεί ή απειλούνται από την παρουσία της αναπηρίας στη ζωή του και ακόμη με την εξεύρεση νέων ή αναπροσαρμοσμένων ενδιαφερόντων, τα οποία ασφαλώς δεν πρέπει να έρχονται σε σύγκρουση με αυτή την κατάσταση της αναπηρίας του (Persson, & Ryden, 2006). Το νόημα ενός ατόμου με αναπηρία προκύπτει ουσιαστικά από την αυτό-αποδοχή του στη ζωή και από την πίστη στις ατομικές του δυνάμεις για αλλαγή της κατάστασής του (Kim, & Kang, 2003).

Αν ένας άνθρωπος δεν κατορθώσει να ενσωματώσει ένα αρνητικό γεγονός στη ζωή του ή αν αυτή η προσπάθειά του εμποδιστεί για διάφορους λόγους, με αποτέλεσμα να αναζητήσει ένα νέο νόημα στη ζωή του, είναι πολύ πιθανό το άτομο αυτό, αργά ή γρήγορα, να χάσει την ψυχολογική του ευεξία. Η απουσία νοήματος στη ζωή, δημιουργεί μια κατάσταση γνωστή ως «υπαρξιακό κενό» (existential vacuum), το οποίο μπορεί να εκδηλωθεί με συμπτώματα ανίας, κατάθλιψης και/ή επιθετικών συμπεριφορών (Frankl, 1979).

Το νόημα της ζωής στα άτομα με κινητική αναπηρία, αλλά και στα άτομα χωρίς αναπηρία μπορεί να συσχετιστεί με διάφορους παράγοντες, ένας από τους οποίους είναι η συναισθηματική νοημοσύνη, η οποία σύμφωνα με τους Bradberry & Greaves (2006), αποτελεί βασικό δομικό στοιχείο της συγκρότησης του ατόμου. Η

συναισθηματική νοημοσύνη κατά τους Mayer & Salovey (1990), είναι «...η ικανότητα του ατόμου να αντιλαμβάνεται τα δικά του συναισθήματα και τα συναισθήματα των άλλων, να είναι σε θέση να τα διαφοροποιήσει και να μπορεί να διαχειριστεί αυτές τις γνώσεις, για να κατευθύνει τη σκέψη και τις πράξεις του» (σ. 189). Παράλληλα, ο Goleman (1998) ορίζει τη συναισθηματική νοημοσύνη ως την ικανότητα να αναγνωρίζουμε τα συναισθήματά μας και να τα ελέγχουμε, να δημιουργούμε κίνητρα συμπεριφοράς, να αναγνωρίζουμε τα συναισθήματα των άλλων και να χειριζόμαστε σωστά τις σχέσεις μας με τους άλλους.

Διάφορα θεωρητικά μοντέλα έχουν αναπτυχθεί για τη συναισθηματική νοημοσύνη, καθένα από τα οποία προσδιορίζει με διαφορετικό τρόπο τις διαστάσεις της, το ποιες δηλαδή κατηγορίες ικανοτήτων συγκαταλέγονται σε αυτή. Το δημοφιλές μοντέλο των Mayer, Salovey, & Caruso (1999, 2000) αναφέρεται στις παρακάτω τέσσερις διαστάσεις της συναισθηματικής νοημοσύνης: 1) την αντίληψη και αναγνώριση συναισθημάτων, 2) την αφομοίωση των συναισθημάτων στον τρόπο σκέψης, 3) την κατανόηση των συναισθημάτων, 4) τη διαχείριση των συναισθημάτων.

Η συναισθηματική νοημοσύνη φαίνεται ότι επιδρά στην εύρεση νοήματος ζωής και γενικότερα στην πνευματική υγεία του ατόμου (Hooda, Sharma, & Yadava, 2011; Sasanpour, Khodabakhshi, & Nooryan, 2012). Πιο αναλυτικά, η πρόσφατη έρευνα των Hooda, Sharma & Yadava το 2011, η οποία πραγματοποιήθηκε σε δείγμα 300 ενηλίκων, έδειξε ότι κάποιοι παράγοντες της συναισθηματικής νοημοσύνης συσχετίζονται σημαντικά με το νόημα ζωής και ότι η συναισθηματική νοημοσύνη μπορεί να αποτελέσει παράγοντα πρόβλεψης του νοήματος ζωής. Ομοίως, στην έρευνα των King, Mara, & DeCicco (2012) διαπιστώνεται ότι η ικανότητα που διακρίνει ένα άτομο να αντιληφθεί, αλλά και να ερμηνεύσει με ακρίβεια τα συναισθήματά του, διευκολύνει τη διαδικασία της αναζήτησης του νοήματος της ζωής του. Επιπλέον, το παραπάνω ερευνητικό αποτέλεσμα καταδεικνύεται κι από άλλη έρευνα (Greenberg, 2006), στην οποία διαπιστώνεται ότι η αναζήτηση του προσωπικού νοήματος κάθε ατόμου προκύπτει μέσα από τον αυτό-έλεγχο και την ερμηνεία των συναισθημάτων και γενικότερα της εκάστοτε συναισθηματικής εμπειρίας που μπορεί να βιώνει το ίδιο αυτό άτομο.

Σκοπός

Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε έχει ως σκοπό τη διερεύνηση της συναισθηματικής νοημοσύνης και συγκεκριμένα των παραμέτρων αυτής (ικανότητα του ατόμου να αναγνωρίζει τα συναισθήματά του-SEA, ικανότητα του ατόμου να αντιλαμβάνεται τα συναισθήματα των άλλων-OEA, ικανότητα του ατόμου να διαχειρίζεται τα συναισθήματα των άλλων-UOE, ικανότητα του ατόμου να διαχειρίζεται τα συναισθήματά του-ROE) σε άτομα με κινητικά προβλήματα και σε άτομα χωρίς αναπηρία. Επιπρόσθετα, εξετάζεται η σύνδεση των παραμέτρων συναισθηματικής νοημοσύνης με την αίσθηση νοήματος ζωής (PIL) σε κάθε ομάδα ατόμων του δείγματος.

Ερευνητικές Υποθέσεις

Σύμφωνα με τα παραπάνω αλλά και με βάση τα ευρήματα της βιβλιογραφικής ανασκόπησης, οι ερευνητικές υποθέσεις της παρούσας μελέτης προκύπτουν ότι είναι:

1. Η ικανότητα του ατόμου να αναγνωρίζει τα συναισθήματά του αναμένεται να είναι πιο υψηλή στα άτομα χωρίς αναπηρία από ό,τι στα άτομα με κινητική αναπηρία

2. Η ικανότητα του ατόμου να αντιλαμβάνεται τα συναισθήματα των άλλων αναμένεται να είναι πιο υψηλή στα άτομα χωρίς αναπηρία από ό,τι στα άτομα με αναπηρία
3. Η ικανότητα του ατόμου να διαχειρίζεται τα συναισθήματα των άλλων αναμένεται να είναι πιο υψηλή στα άτομα χωρίς αναπηρία από ό,τι στα άτομα με αναπηρία
4. Η ικανότητα του ατόμου να διαχειρίζεται τα συναισθήματά του αναμένεται να είναι πιο υψηλή στα άτομα χωρίς αναπηρία από ό,τι στα άτομα με αναπηρία
5. Η αίσθηση νοήματος ζωής είναι πιο υψηλή στα άτομα χωρίς αναπηρία από ό,τι στα άτομα με αναπηρία
6. Υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ των παραμέτρων συναισθηματικής νοημοσύνης και της αίσθησης νοήματος ζωής

Μεθοδολογία

Ερευνητικό Εργαλείο

Για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας συγκροτήθηκε ερωτηματολόγιο, το οποίο αποτελείται από 11 ερωτήσεις δημογραφικού περιεχομένου και δύο ερωτηματολόγια, καθένα από τα οποία μελετά τις δύο μεταβλητές της έρευνας.

Το πρώτο ερωτηματολόγιο, το οποίο αξιολογεί τη συναισθηματική νοημοσύνη, είναι η Κλίμακα Συναισθηματικής Νοημοσύνης Wong και Law (Wong Law Emotional Intelligence Scale) (WLEIS) (Wong, & Law, 2002), η οποία αποτελείται από 16 ερωτήσεις. Πρόκειται για ένα ερωτηματολόγιο αυτό-αναφοράς, που αξιολογεί: την ικανότητα του ατόμου να αναγνωρίζει τα συναισθήματά του (SEA), την ικανότητα του ατόμου να αντιλαμβάνεται τα συναισθήματα των άλλων (OEA), την ικανότητα του ατόμου να διαχειρίζεται τα συναισθήματα των άλλων (UOE) και την ικανότητα του ατόμου να διαχειρίζεται τα συναισθήματά του (ROE).

Το δεύτερο ερωτηματολόγιο αναφέρεται στην Κλίμακα Νοήματος Ζωής (Purpose-In-Life Test [PIL]) (Crumbaugh, & Maholick, 1964). Η κλίμακα αυτή μετρά το βαθμό, στον οποίο ένα άτομο βιώνει ένα αίσθημα νοήματος στη ζωή του, όπως αυτό ορίζεται βάσει της υπαρξιακής θεώρησης του Victor Frankl. Η PIL περιλαμβάνει 20 δηλώσεις-ερωτήσεις, οι οποίες αφορούν στις αντιλήψεις που έχει το άτομο σε σχέση με την ελευθερία επιλογών, την ύπαρξή του, το θάνατο, την αξία της ζωής και γενικότερα τη στάση του απέναντι στη ζωή.

Στατιστική επεξεργασία

Για τη Στατιστική Επεξεργασία των δεδομένων της έρευνας χρησιμοποιήθηκε το SPSS for Windows, version 21.0 (Statistical Package for Social Sciences-Στατιστικό πακέτο εφαρμογών για τις Κοινωνικές Επιστήμες).

Για την ανάλυση των ποιοτικών μεταβλητών χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της περιγραφικής στατιστικής, υπολογίζοντας τα περιγραφικά στοιχεία μέσος όρος, τυπική απόκλιση και εύρος τιμών.

Για τη διερεύνηση της διαφοράς μέσων μεταξύ δύο ομάδων ως προς μια εξαρτημένη μεταβλητή, τα δεδομένα της οποίας ακολουθούν την κανονική κατανομή χρησιμοποιήθηκε το Student's t-test ανεξάρτητων δειγμάτων, ενώ για τα αριθμητικά δεδομένα με μη κανονική κατανομή χρησιμοποιήθηκε το μη παραμετρικό ισοδύναμο κριτήριο Mann-Whitney's U. Στην περίπτωση που οι ομάδες ήταν περισσότερες από δύο εφαρμόστηκε η Ανάλυση Διασποράς με ένα παράγοντα (One-Way Anova) όπου τα αριθμητικά δεδομένα ακολουθούσαν την κανονική κατανομή και το μη

παραμετρικό ισοδύναμο κριτήριο Kruskal-Wallis στην περίπτωση που δεν υπήρχε κανονικότητα στα αριθμητικά δεδομένα.

Για τον έλεγχο συσχέτισης της κλίμακας νοήματος ζωής με τις υποκλίμακες συναισθηματικής νοημοσύνης χρησιμοποιήθηκε ο συντελεστής συσχέτισης Pearson.

Δείγμα

Πειραματική ομάδα της παρούσας έρευνας αποτέλεσαν 60 άτομα με κινητικά προβλήματα, ενώ ομάδα ελέγχου αποτέλεσαν 60 άτομα χωρίς αναπηρία. Τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος συμπεριλαμβάνουν: το φύλο, την ηλικία, την οικογενειακή κατάσταση, την προέλευση της αναπηρίας για τα άτομα με αναπηρία, την ύπαρξη αδερφών, το μορφωτικό επίπεδο, την ύπαρξη εργασίας, το εισόδημα, την ύπαρξη κάποιου χόμπι, την επαφή με συγγενικά πρόσωπα και την επαφή με φιλικά πρόσωπα.

Ειδικότερα, στα άτομα με αναπηρία, αλλά και στα άτομα χωρίς αναπηρία ο αριθμός μεταξύ ανδρών και γυναικών είναι παρόμοιος. Από τους συμμετέχοντες με κινητικά προβλήματα τα περισσότερα άτομα είναι από 31-40 χρονών, ενώ από τους συμμετέχοντες χωρίς αναπηρία τα περισσότερα άτομα είναι από 18-30 χρονών. Στους συμμετέχοντες με κινητικά προβλήματα οι περισσότεροι είναι άγαμοι, ενώ στους συμμετέχοντες χωρίς αναπηρία οι περισσότεροι είναι έγγαμοι. Η αναπηρία των ατόμων με κινητικά προβλήματα είναι επίκτητη για το μεγαλύτερο μέρος των ατόμων. Αδέρφια και χόμπι έχει η πλειοψηφία του δείγματος και στις δύο ομάδες συμμετεχόντων. Από τους συμμετέχοντες και των δύο ομάδων οι περισσότεροι είναι απόφοιτοι λυκείου ή ΑΕΙ/ΤΕΙ. Από τα άτομα με αναπηρία οι περισσότεροι είναι άνεργοι, ενώ από τα άτομα χωρίς αναπηρία οι περισσότεροι εργάζονται. Το εισόδημα των συμμετεχόντων κυμαίνεται από 0 έως 1000 ευρώ και στις δύο ομάδες. Τέλος, η επαφή των συμμετεχόντων με συγγενικά και φιλικά πρόσωπα είναι ικανοποιητική για την πλειοψηφία των ατόμων και των δύο ομάδων.

Αποτελέσματα

Στον Πίνακα 1 παρουσιάζονται τα περιγραφικά στοιχεία των ατόμων του δείγματος ως προς τις τέσσερις παραμέτρους συναισθηματικής νοημοσύνης. Συγκεκριμένα, παρατηρείται ότι η ικανότητα του ατόμου να αναγνωρίζει τα συναισθήματά του (SEA) είναι πιο υψηλή στα άτομα χωρίς αναπηρία, για τα οποία $M=4,1125$, ενώ στα άτομα με κινητικά προβλήματα $M=3,9500$. Η ικανότητα του ατόμου να αντιλαμβάνεται τα συναισθήματα των άλλων (OEA) είναι πολύ υψηλή στα άτομα χωρίς αναπηρία, όπου $M=4,0583$ και αρκετή έως πολύ υψηλή για τα άτομα με κινητικά προβλήματα, όπου $M=3,8208$. Ως προς την ικανότητα του ατόμου να διαχειρίζεται τα συναισθήματα των άλλων (UOE) οι δύο ομάδες του δείγματος παρουσίασαν πιο μικρές διαφορές με τα άτομα χωρίς αναπηρία να έχουν με μικρή διαφορά την πιο υψηλή τιμή $M=3,7875$ από τα άτομα με κινητικά προβλήματα, όπου $M=3,7542$. Στην ικανότητα του ατόμου να διαχειρίζεται τα συναισθήματά του (ROE) οι συμμετέχοντες επίσης παρουσιάζουν μικρές διαφορές, καθώς στα άτομα με κινητικά προβλήματα $M=3,45$ και στα άτομα χωρίς αναπηρία $M=3,4458$.

Πίνακας 1: Περιγραφικά στοιχεία παραμέτρων συναισθηματικής νοημοσύνης

Παράμετροι Συν. Νοημοσύνης	Ομάδα ατόμων	N	Range	Min	Max	M	SD
SEA	Χωρίς αναπηρία	60	2,25	2,75	5,00	4,1125	,67558
	Κινητικά προβλήματα	60	3,00	2,00	5,00	3,9500	,72457
OEA	Χωρίς αναπηρία	60	2,00	3,00	5,00	4,0583	,60430
	Κινητικά προβλήματα	60	3,50	1,50	5,00	3,8208	,67191
UOE	Χωρίς αναπηρία	60	3,00	2,00	5,00	3,7875	,69779
	Κινητικά προβλήματα	60	4,00	1,00	5,00	3,7542	,84182
ROE	Χωρίς αναπηρία	60	2,75	2,25	5,00	3,4458	,72937
	Κινητικά προβλήματα	60	3,00	1,75	4,75	3,4500	,76856

Στον Πίνακα 2 παρουσιάζονται τα περιγραφικά στοιχεία των ατόμων του δείγματος ως προς την κλίμακα νοήματος ζωής. Προκειμένου να υπολογιστεί ο βαθμός αίσθησης νοήματος ζωής υπολογίστηκε για κάθε ομάδα του δείγματος ο μέσος όρος του αθροίσματος των επιμέρους ερωτήσεων του ερωτηματολογίου. Προκύπτει ότι ο μέσος όρος της βαθμολογίας νοήματος ζωής δεν είναι για καμία από τις ομάδες του δείγματος κάτω από 65,7, βαθμολογία που θα έδειχνε έλλειψη νοήματος ζωής αλλά ούτε και πάνω από 80, βαθμολογία που αντιστοιχεί σε ένα ισχυρό αίσθημα νοήματος ζωής. Επιπρόσθετα, κατά μέσο όρο την υψηλότερη βαθμολογία αίσθησης νοήματος ζωής παρουσιάζουν τα άτομα δίχως αναπηρία με $M=79,36$, η οποία και βρίσκεται πολύ κοντά στο σημείο τομής 80, ενδεικτικό των φυσιολογικών ατόμων. Αρκετά υψηλή βαθμολογία όμως παρουσίασαν και τα άτομα με κινητικά προβλήματα ($M=77,56$).

Πίνακας 2: Περιγραφικά στοιχεία κλίμακας Νοήματος Ζωής

Ομάδα ατόμων	Κλίμακα Νοήματος Ζωής	Range	Min	Max	M	SD	Range
Χωρίς αναπηρία	PIL	60	48,00	48,00	96,00	79,4000	8,65967
Κινητικά Προβλήματα	PIL	60	45,00	51,00	96,00	77,5667	9,13805

Επιπρόσθετα, όπως φαίνεται στον Πίνακα 3 εξετάστηκαν οι επιδράσεις των διαφόρων ατομικών και δημογραφικών χαρακτηριστικών στη συναισθηματική νοημοσύνη και στην αίσθηση νοήματος ζωής των συμμετεχόντων. Στα άτομα του δείγματος χωρίς αναπηρία προέκυψε στατιστικά σημαντική διαφορά των μέσων ως προς την υποκλίμακα που αξιολογεί την ικανότητα του ατόμου να αναγνωρίζει τα

συναισθήματά του (SEA) πρώτον μεταξύ των ατόμων που έχουν κάποιο χόμπι με τα άτομα που δεν έχουν ($\text{sig}=0,024<0,05$), όπου τα άτομα χωρίς αναπηρία που έχουν κάποιο χόμπι παρουσίασαν πιο υψηλή τιμή (M.O. 4,20) από ό,τι τα άτομα χωρίς αναπηρία που δεν έχουν κάποιο χόμπι (M.O. 3,67) και δεύτερον μεταξύ των ατόμων χωρίς αναπηρία που η επαφή τους με φιλικά τους πρόσωπα είναι ικανοποιητική σε σχέση με τα άτομα που την έκριναν ως μέτρια ($\text{sig}=0,004<0,01$), όπου τα πρώτα είχαν πιο υψηλό βαθμό (M.O. 4,19) από ό,τι τα δεύτερα (M.O. 3,37).

Διαφορά παρουσιάστηκε και στους μέσους όρους των δύο φύλων των ατόμων χωρίς αναπηρία στην υποκλίμακα που αξιολογεί την ικανότητα του ατόμου να αντιλαμβάνεται τα συναισθήματα των άλλων (OEA), όπου οι άνδρες παρουσίασαν χαμηλότερο βαθμό (Mean Rank 23,50) από ό,τι οι γυναίκες (Mean Rank 35,85). Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 1% ($\text{sig}=0,006<0,01$). Επιπλέον, η ύπαρξη κάποιου χόμπι επηρέασε και την ικανότητα των ατόμων χωρίς αναπηρία να διαχειρίζονται τα συναισθήματα των άλλων (UOE), καθώς τα άτομα με κάποιο χόμπι παρουσίασαν πιο υψηλό βαθμό (Mean Rank 32,71) στην εν λόγω υποκλίμακα από ό,τι τα άτομα χωρίς αναπηρία που δεν έχουν κάποιο χόμπι (Mean Rank 19,45). Η διαφορά αυτή κρίνεται στατιστικά σημαντική σε επίπεδο σημαντικότητας 5% ($\text{sig}=0,027<0,05$).

Στα άτομα με κινητικά προβλήματα τόσο η υποκλίμακα που αξιολογεί την ικανότητα του ατόμου να αναγνωρίζει τα συναισθήματά του (SEA) όσο και η υποκλίμακα που αναφέρεται στην ικανότητα του ατόμου να διαχειρίζεται τα συναισθήματά του (ROE) παρουσιάζουν στατιστικά σημαντική διαφορά ως προς την ικανοποίηση από την επαφή με φιλικά πρόσωπα ($\text{sig}=0,039<0,05$ & $\text{sig}=0,036<0,05$ αντίστοιχα). Συγκεκριμένα, τα άτομα του δείγματος με κινητικά προβλήματα που δηλώνουν ικανοποιημένα από την επαφή τους με φιλικά πρόσωπα εμφανίζουν υψηλότερους βαθμούς στις υποκλίμακες αυτές από ό,τι τα άτομα του δείγματος με κινητικά προβλήματα που χαρακτηρίζουν την επαφή τους με φιλικά πρόσωπα μέτρια (M.O. 32,31 έναντι 18,75 & M.O. 32,33 έναντι 18,63 αντίστοιχα).

Επίσης, στα άτομα με κινητικά προβλήματα σημαντικά επηρεάζεται η ικανότητα τους να αντιλαμβάνονται τα συναισθήματα των άλλων (OEA) από το αν έχουν αδέρφια ($\text{sig}=0,041<0,05$), την ύπαρξη κάποιου χόμπι ($\text{sig}=0,025<0,05$) και την ικανοποίηση τους από την επαφή τους με συγγενικά πρόσωπα ($\text{sig}=0,001<0,01$). Αναλυτικά, τα άτομα του δείγματος με κινητικά προβλήματα αντιλαμβάνονται καλύτερα τα συναισθήματα των άλλων αν έχουν αδέρφια (Mean Rank 32,01 έναντι 16,92) και αν είναι ικανοποιημένα από την επαφή τους με συγγενικά πρόσωπα έναντι αυτών που είναι μέτρια ικανοποιημένοι (Mean Rank 34,95 έναντι 18,89) (Μη ικανοποιημένο δήλωσε μόνο ένα άτομο του δείγματος), ενώ υψηλότερη ένδειξη ικανότητας αντίληψης των συναισθημάτων των άλλων παρουσίασαν τα άτομα που δεν έχουν κάποιο χόμπι έναντι αυτών που έχουν (Mean Rank 41,00 έναντι 28,14).

Εφαρμόζοντας στη συνέχεια τους αντιστοίχως στατιστικούς ελέγχους, δεν προέκυψε για τα άτομα του δείγματος χωρίς αναπηρία στατιστικά σημαντική διαφορά του μέσου όρου βαθμολογίας της κλίμακας νοήματος ζωής ως προς τα ατομικά τους στοιχεία ($p>0,05$). Το ίδιο ισχύει και για τα άτομα με κινητικά προβλήματα. Εξαιρέση αποτελεί η ύπαρξη αδερφών, η οποία συσχετίζεται σημαντικά με την αίσθηση νοήματος ζωής. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον στο σημείο αυτό είναι ότι τα άτομα με κινητικά προβλήματα που έχουν αδέρφια εμφάνισαν χαμηλότερη αίσθηση νοήματος ζωής ($M=76,72$, $N=54$) από αυτά που δεν έχουν ($M=85,17$, $N=6$).

Πίνακας 3: Συσχέτιση παραμέτρων συναισθηματικής νοημοσύνης και κλίμακας νοήματος ζωής με δημογραφικά και ατομικά χαρακτηριστικά

	Άτομα χωρίς αναπηρία	Άτομα με κινητικά προβλήματα
SEA	Χόμπι*, Επαφή με ΦΠ*	Επαφή με ΦΠ*
OEA	Φύλο**	Αδέρφια*, Χόμπι*, Επαφή με ΣΠ**
UOE	Χόμπι*	-
ROE	-	Επαφή με ΦΠ*
PIL	-	Αδέρφια*

**p<0.01, *p< 0.05

Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκαν συσχετίσεις μεταξύ των τεσσάρων παραμέτρων συναισθηματικής νοημοσύνης και της κλίμακας αίσθησης νοήματος ζωής σε κάθε ομάδα δείγματος σύμφωνα με τον συντελεστή συσχέτισης Pearson. (Πίνακες 4, 5). Ισχυρά θετικές συσχετίσεις παρουσιάστηκαν μεταξύ κάθε παραμέτρου συναισθηματικής νοημοσύνης για κάθε ομάδα του δείγματος. Μόνη διαφορά, στα άτομα με κινητικά προβλήματα, όπου αν και υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ της ικανότητας τους να αντιλαμβάνονται τα συναισθήματα των άλλων και της ικανότητας τους να διαχειρίζονται τα συναισθήματά τους, αυτή δεν προέκυψε στατιστικά σημαντική ($p>0,05$).

Ιδιαίτερο ωστόσο ενδιαφέρον αποτελεί το εύρημα της αρνητικής συσχέτισης (όχι όμως στατιστικά σημαντικής) μεταξύ της αίσθησης νοήματος ζωής και των παραμέτρων συναισθηματικής νοημοσύνης που αφορούν την ικανότητα του ατόμου να αναγνωρίζει τα συναισθήματά του (SEA), να αναγνωρίζει τα συναισθήματα των άλλων (OEA) και να διαχειρίζεται τα συναισθήματα των άλλων (UOE). Δηλαδή, όσο υψηλότερες τιμές εμφανίζει ένα άτομο είτε με κινητική αναπηρία είτε χωρίς αναπηρία στην ικανότητά του να αναγνωρίζει τα συναισθήματά του (SEA), να αναγνωρίζει τα συναισθήματα των άλλων (OEA) και να διαχειρίζεται τα συναισθήματα των άλλων (UOE) τόσο χαμηλότερη είναι η αίσθηση νοήματος ζωής που επιδεικνύει. Θετική συσχέτιση εμφανίστηκε για τα άτομα και των δύο ομάδων του δείγματος μεταξύ της ικανότητας του ατόμου να διαχειρίζεται τα συναισθήματά του και της αίσθησης νοήματος ζωής.

Πίνακας 4: Συσχέτιση παραμέτρων συναισθηματικής νοημοσύνης με αίσθηση νοήματος ζωής στα άτομα χωρίς αναπηρία.

		SEA	OEA	UOE	ROE	PIL
SEA	Pearson Correlation		,507**	,463**	,599**	-,237
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,000	,069
	N		60	60	60	60
OEA	Pearson Correlation	,507**		,399**	,247	-,115
	Sig. (2-tailed)	,000		,002	,057	,383
	N	60		60	60	60
UOE	Pearson Correlation	,463**	,399**		,455**	-,136
	Sig. (2-tailed)	,000	,002		,000	,299
	N	60	60		60	60
ROE	Pearson Correlation	,599**	,247	,455**		,004
	Sig. (2-tailed)	,000	,057	,000		,979
	N	60	60	60		60
PIL	Pearson Correlation	-,237	-,115	-,136	,004	
	Sig. (2-tailed)	,069	,383	,299	,979	
	N	60	60	60	60	

		SEA	OEA	UOE	ROE	PIL
SEA	Pearson Correlation		,552**	,548**	,550**	-,022
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,000	,870
	N		60	60	60	60
OEA	Pearson Correlation	,552**		,583**	,498**	-,141
	Sig. (2-tailed)	,000		,000	,000	,281
	N	60		60	60	60
UOE	Pearson Correlation	,548**	,583**		,497**	-,012
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,000	,925
	N	60	60		60	60
ROE	Pearson Correlation	,550**	,498**	,497**		,020
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000		,882
	N	60	60	60		60
PIL	Pearson Correlation	-,022	-,141	-,012	,020	
	Sig. (2-tailed)	,870	,281	,925	,882	
	N	60	60	60	60	

Πίνακας 5: Συσχέτιση παραμέτρων συναισθηματικής νοημοσύνης με αίσθηση νοήματος ζωής στα άτομα με κινητικά προβλήματα.

Συζήτηση

Από την εξέταση του βαθμού των υποκλιμάκων συναισθηματικής διαπιστώθηκε ότι η ικανότητα του ατόμου να αναγνωρίζει τα συναισθήματά του, η ικανότητα του ατόμου να αντιλαμβάνεται τα συναισθήματα των άλλων και η ικανότητα του ατόμου να διαχειρίζεται τα συναισθήματα των άλλων είναι πιο υψηλές στα άτομα χωρίς αναπηρία. Επιβεβαιώθηκαν επομένως οι ερευνητικές υποθέσεις 1, 2 και 3. Αυτά τα ευρήματα συμφωνούν και με ευρήματα άλλων ερευνών, σύμφωνα με τα οποία τα άτομα με κινητικά προβλήματα σημειώνουν πιο χαμηλό βαθμό από τα άτομα χωρίς αναπηρία στην ικανότητα αναγνώρισης και διαχείρισης συναισθημάτων (Bronson, 2000; Erickson, & Schulkin, 2003). Αξιοσημείωτο είναι ωστόσο ότι η ικανότητα του ατόμου να διαχειρίζεται τα συναισθήματά του είναι πιο υψηλή στα άτομα με κινητικά προβλήματα (η ερευνητική υπόθεση 4 δεν επιβεβαιώθηκε), συμπέρασμα που έρχεται σε αντίθεση με τις προαναφερθείσες έρευνες.

Η συσχέτιση των υποκλιμάκων συναισθηματικής νοημοσύνης με συγκεκριμένα ατομικά χαρακτηριστικά έδειξε για τα άτομα χωρίς αναπηρία ότι: 1) Οι γυναίκες παρουσίασαν υψηλότερο βαθμό στην ικανότητα του ατόμου να αντιλαμβάνεται τα συναισθήματα των άλλων, εύρημα που προκύπτει και από άλλες έρευνες, σύμφωνα με τις οποίες οι γυναίκες υπερέχουν στην αντίληψη και κατανόηση συναισθημάτων (Bar-On, 2000; Petrides, & Furnham, 2000). 2) Τα άτομα που έχουν κάποιο χόμπι παρουσίασαν πιο υψηλή τιμή στις υποκλίμακες που αξιολογούν την ικανότητα του ατόμου να αναγνωρίζει τα συναισθήματά του και την ικανότητα του ατόμου να διαχειρίζεται τα συναισθήματα των άλλων. Όπως φαίνεται, αυτές οι ικανότητες είναι σημαντικές σε ομαδικές δραστηριότητες και για αυτό το λόγο, ενδέχεται να τις αναπτύσσουν τα άτομα που έχουν κάποιο χόμπι, το οποίο γίνεται ομαδικό. 3) Τα άτομα που έχουν ικανοποιητική επαφή με φιλικά πρόσωπα παρουσίασαν πιο υψηλή τιμή στην ικανότητα του ατόμου να αναγνωρίζει τα συναισθήματά του. Αυτό το εύρημα είναι σύμφωνο με τα αποτελέσματα μίας άλλης έρευνας, σύμφωνα με την οποία υπάρχει συσχέτιση μεταξύ της ικανότητας αναγνώρισης συναισθημάτων και της ανάπτυξης ικανοποιητικών φιλικών σχέσεων (Adams, 2011).

Για τα άτομα με κινητικά προβλήματα προέκυψαν τα εξής: 1) Τα άτομα που έχουν ικανοποιητική επαφή με φιλικά πρόσωπα είχαν υψηλότερο βαθμό στις υποκλίμακες που αναφέρονται στην ικανότητα του ατόμου να αναγνωρίζει τα συναισθήματά του και στην ικανότητα του ατόμου να διαχειρίζεται τα συναισθήματά του. 2) Τα άτομα που έχουν αδέρφια και που η επαφή τους με συγγενικά πρόσωπα είναι ικανοποιητική σημείωσαν πιο υψηλή βαθμολογία στην ικανότητα του ατόμου να αντιλαμβάνεται τα συναισθήματα των άλλων. Διαπιστώνεται δηλαδή ότι η συναισθηματική ανάπτυξη των ατόμων με κινητικά προβλήματα επηρεάζεται από τη στάση του περιβάλλοντος, κυρίως των γονέων, αλλά ενδεχομένως και των φιλικών προσώπων (Finnie, 2009). 3) Τα άτομα που δεν έχουν κάποιο χόμπι είχαν υψηλότερο βαθμό στην ικανότητα του ατόμου να αντιλαμβάνεται τα συναισθήματα των άλλων, ένα εύρημα που προκαλεί έκπληξη, καθώς γενικά τα χόμπι στα άτομα με αναπηρία έχουν ευεργετική επίδραση όσον αφορά στην ανάπτυξη κοινωνικοσυναισθηματικών ικανοτήτων (Schleien, Ray, & Green, 1997).

Από την εξέταση του βαθμού της αίσθησης νοήματος ζωής, διαπιστώθηκε ότι την υψηλότερη αίσθησης νοήματος ζωής παρουσιάζουν τα άτομα δίχως αναπηρία, επομένως η ερευνητική υπόθεση 5 επιβεβαιώθηκε. Το αποτέλεσμα αυτό προκύπτει κι από άλλες σχετικές έρευνες, οι οποίες καταδεικνύουν ότι άτομα με αναπηρία βιώνουν γενικά ένα χαμηλότερο αίσθημα πληρότητας και ικανοποίησης από τη ζωή (Post, van Leeuwen, 2012).

Όσον αφορά στη συσχέτιση της κλίμακας νοήματος ζωής με συγκεκριμένα ατομικά χαρακτηριστικά, δεν προέκυψε σημαντικά στατιστική σχέση σε καμία από τις δύο ομάδες του δείγματος εκτός από την ύπαρξη αδερφών για τα άτομα με κινητικά προβλήματα. Συγκεκριμένα, τα άτομα με κινητικά προβλήματα που έχουν αδέρφια εμφάνισαν χαμηλότερη αίσθηση νοήματος ζωής από ό,τι τα άτομα με κινητικά προβλήματα που δεν έχουν αδέρφια. Το εύρημα αυτό, αν και έρχεται σε αντίθεση με την άποψη ότι η επαφή με άτομα από οικείο οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον βοηθά το άτομο να αντλήσει νόημα από τη ζωή (Heintzelman, & King, 2014; Wong, 1998a), εξηγείται ίσως από το γεγονός ότι η γενικότερη ψυχική και συναισθηματική κατάσταση του ατόμου με αναπηρία μπορεί να έχει πληγεί από τη στάση ορισμένων οικογενειακών του μελών και συγκεκριμένα από τα αδέρφια τους, καθώς πολλές φορές τα άτομα με αναπηρία αντιλαμβάνονται τη δυσανεμία των γύρω εξ αιτίας των δυσκολιών που επιφέρει η αναπηρία στην καθημερινότητά τους.

Τέλος, όσον αφορά στην ερευνητική υπόθεση 6, σύμφωνα με την οποία αναμενόταν να υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ των παραμέτρων συναισθηματικής νοημοσύνης και της αίσθησης νοήματος ζωής, διαπιστώνεται ότι αυτή δεν επιβεβαιώθηκε πλήρως, καθώς προέκυψε ότι μόνο μία από τις τέσσερις παραμέτρους της συναισθηματικής νοημοσύνης συσχετίζεται θετικά με την αίσθηση νοήματος ζωής τόσο για τα άτομα χωρίς αναπηρία όσο και για τα άτομα με αναπηρία. Αυτό το εύρημα μπορεί να θεωρηθεί ότι συμφωνεί με τα ευρήματα μίας έρευνας, η οποία έδειξε ότι κάποιοι παράγοντες της συναισθηματικής νοημοσύνης –και όχι όλοι– συσχετίζονται θετικά με την αίσθηση νοήματος ζωής (Hooda, Sharma, & Yadava, 2011). Από την άλλη, το παραπάνω εύρημα διαφοροποιείται από τα ευρήματα κάποιων άλλων αντίστοιχων ερευνών, σύμφωνα με τα οποία η συναισθηματική νοημοσύνη και συγκεκριμένα η αναγνώριση και η διαχείριση συναισθημάτων συσχετίζεται θετικά με την αίσθηση νοήματος ζωής (Greenberg, 2006; King, Mara, & DeCicco, 2012; Sasanpour, Khodabakhshi, & Nooryan, 2012). Η αρνητική συσχέτιση κάποιων παραμέτρων της συναισθηματικής νοημοσύνης με την αίσθηση νοήματος ζωής θα μπορούσε να εξηγηθεί από το γεγονός ότι η αυξημένη συναισθηματική νοημοσύνη οδηγεί ενδεχομένως και σε αυξημένες απαιτήσεις από τη ζωή, άρα και σε μειωμένη αίσθηση επίτευξης στόχων και πληρότητας από τη ζωή, σε μειωμένη εντέλει αίσθηση νοήματος ζωής. Σε κάθε περίπτωση ωστόσο τα ευρήματα της παρούσας έρευνας είναι σκόπιμο να ελεγχθούν και μέσα από άλλες έρευνες με μεγαλύτερο δείγμα, ώστε να έχουν γενικευτική ισχύ τα ανωτέρα συμπεράσματα.

Βιβλιογραφία

- Adams, E. J. (2011). Teaching Children to Name Their Feelings. *Young Children*, 66(3), 66-67.
- Amaral, M. T. M. P. (2009). A new sense for living: A comprehensive study about the adaptation process following spinal cord injuries. *Revista da Escola de Enfermagem da USP*, 43, 573-580.
- Bar-On, R. (2000). Emotional and Social Intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory. In: R. Bar-On & J. D. A. Parker (Eds.), *The Handbook of Emotional Intelligence: Theory, Development, Assessment, and Application at Home, School, and in the Workplace* (pp. 363-388). San Francisco: John Wiley & Sons, Inc.
- Bradberry, T., & Greaves, J. (2006). *Συναισθηματική νοημοσύνη: Το απλό βιβλίο* (Μτφ.: Ε. Μαγκαζάνε). Αθήνα: Κριτική.
- Bronson, M. B. (2000). *Self-regulation in early childhood: Nature and nurture*. New York: Guilford Press.

- Crumbaugh, J. C., & Maholick, L. T. (1964). An experimental studying existentialism: The psychometric approach to Frankl's concept of noogenic neurosis. *Journal of Clinical Psychology*, 20, 589-596. Προσαρμογή: Γ. Κλεφτάρας και Ε. Ψαρρά. Στο: Α. Σταλίκας, Σ. Τριλίβα, & Π. Ρούσση, Τα ψυχομετρικά εργαλεία στην Ελλάδα (2012). Αθήνα: Πεδίο.
- Dunn, D. S. (1996). Well-being following amputation: salutary effects of positive meaning, optimism and control. *Rehabilitation Psychology*, 41, 285-302.
- Emmons, R. A., Colby, P. M., & Kaiser, H. A. (1998). When losses lead to gains: Personal goals and the recovery of meaning. In: P. T. P. Wong, & P. S. Fry (Eds.), *The human quest for meaning: A handbook of psychological research and clinical applications* (pp. 295-305). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Erickson, K., & Schulkin, J. (2003). Facial expression of emotion: A cognitive neuroscience perspective. *Brain and Cognition*, 52, 52-60.
- Finnie, N. (2009). *Finnie's Handling the Young Child with Cerebral Palsy at Home*. London: Elsevier Science.
- Frankl, V. (1959). *Man's search for meaning*. London: Hodder & Stoughton.
- Frankl, V. (1962/1992a). *Man's search for meaning: An introduction to logotherapy*. Boston: Beacon Press.
- Frankl, V. (1979). *Αναζητώντας νόημα ζωής και ελευθερίας: από το Στρατόπεδο του θανάτου στον Υπαρξισμό: Εισαγωγή στη λογοθεραπεία* (Μτφ.: Τ. Χ. Ευδόκας, Κ. Δ. Χριστοφίδου). (Δ' Έκδοση). Λευκωσία: Ταμασος.
- Frankl, V. E. (1988). *The will to meaning: Foundations and applications of logotherapy*. New York: Meridian.
- Gallagher, P., & MacLachlan, M. (2000). Positive meaning in amputation and thoughts about the amputated limb. *Prosthetics and Orthotics International*, 24, 196-204.
- Goleman, D. (1998). *Working with emotional intelligence*. New York: Bantam Books.
- Greenberg, L. (2006). Emotion-focused therapy: A synopsis. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 36, 87-93.
- Heintzelman, S. J., & King, L. A. (2014). Life is Pretty Meaningful. *American Psychologist*, Feb 3, (in press).
- Hooda, D., Sharma, N. R., & Yadava, A. (2011). Emotional intelligence and spiritual health among adults. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 37(2), 246-250.
- Kim, S. J., & Kang, K. A. (2003). Meaning of life for adolescents with a physical disability in Korea. *Journal of Advanced Nursing*, 43(2), 145-157.
- King, D. B., Mara, C. A., & DeCicco, T. L. (2012). Connecting the Spiritual and Emotional Intelligences: Confirming an Intelligence Criterion and Assessing the Role of Empathy. *International Journal of Transpersonal Studies*, 31, 11-20.
- Mayer, J. D., Caruso, D. R., & Salovey, P. (1999). Emotional intelligence meets traditional standards for an intelligence. *Intelligence*, 27, 267-298.
- Mayer, J. D., & Salovey, P. (1990). Emotional Intelligence. *Imagination, cognition and personality*, 9(3), 185-211.
- Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2000). Emotional Intelligence as Zeitgeist, as Personality and as a Mental Ability. In: R. Bar-On & J. D. A. Parker (Eds.), *The Handbook of Emotional Intelligence: Theory, Development, Assessment, and Application at Home, School, and in the Workplace* (pp. 92-117). San Francisco: John Wiley & Sons, Inc.
- Ososkie, J. N., & Schultz, J. C. (2003). Disability acceptance theories and logotherapy. *International Forum for Logotherapy*, 26, 21-26.

- Persson, L. O., & Ryden, A. (2006). Themes of effective coping in physical disability: an interview study of 26 persons who have learnt to live with their disability. [Scand J Caring Sci](#), 20(3), 355-363.
- Petrides, K. V., Furnham, A. (2000). Gender differences in measured and self-estimated trait emotional intelligence. *Sex Roles*, 42, 449-461.
- Post, M. W., & van Leeuwen, C. M. (2012). *Psychosocial issues in spinal cord injury: a review*. *Spinal Cord*, 50(5), 382-389.
- Psarra, E., & Klefтарas, G. (2013). Adaptation to Physical Disabilities: The Role of Meaning in Life and Depression. *The European Journal of Counselling Psychology*, 2(1), 79-99.
- Sasanpour, M., Khodabakhshi, K. M., & Nooryan, K. (2012). The relationship between emotional intelligence, happiness and mental health in students of medical sciences of Isfahan university. *International Journal of Collaborative Research on Internal Medicine and Public Health*, 4(9), 1614-1620.
- Schleien, S. J., Ray, M. T., & Green, F. P. (1997). *Community recreation and people with disabilities: Strategies for inclusion* (2nd ed.). Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.
- Thompson, N. J., Coker, J., & Krause, J. S. (2003). Purpose in life as a mediator of adjustment after spinal cord injury. *Rehabilitation Psychology*, 48, 100-108.
- Wong, C. S., & Law, K. S. (2002). *Wong Law Emotional Intelligence Scale (WLEIS)*. Προσαρμογή: Κ. Καφέτσος.
- Wong, P. T. (1998a). Implicit theories of meaningful life and the development of the Personal Meaning Profile. In: P. T. Wong, & P. S. Fry (Eds.), *The human quest for meaning* (pp. 111-140). Mahwah, NJ: Erlbaum.